

Filozofija s decom

Priručnik za nastavnike

Radmila Branković-Sutton

Radmila Gošović

Vesna Gošović

Kreativni centar

Edicija
Kreativna škola

Filozofija s decom
Priručnik za nastavnike
prvo izdanje

Autori
Radmila Branković-Sutton, Radmila Gošović, Vesna Gošović

Urednik
Natalija Panić

Lektor
Ivana Ignjatović

Grafički dizajn i korice
Neda Dokić

Priprema za štampu
Marko Huber

Izdavač
Kreativni centar, Beograd
Gradištanska 8
Tel. 011/ 38 20 464, 38 20 483, 24 40 659
e-mail: info@kreativnicentar.co.yu
www.kreativnicentar.co.yu

Za izdavača
Mr Ljiljana Marinković, direktor

Štampa
BRANMIL, Beograd

Tiraž
2.000

ISBN 978-86-7781-583-7

Fotografije korišćene u knjizi snimljene su u Osnovnoj školi *Đorđe Krstić* u Beogradu

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

159.955.2-075.874(035)

БРАНКОВИЋ-Сатон, Радмила
Filozofija s decom : priručnik za
nastavnike / Radmila Branković-Sutton,
Radmila Gošović, Vesna Gošović. - 1. izd. -
Beograd : Kreativni centar, 2007 (Beograd
: Branmil). - 78 str. : ilustr. ; 24 cm.
- (Edicija Kreativna škola)
Tiraž 2.000. - Str. 72 - 75 : Pogovor :
Filozofija i deca / Predrag Krstić. -
O autorkama: str. 78 - Bibliografija: str.
76. - Registar.

ISBN 978-86-7781-583-7

1. Гошовић, Радмила 2. Гошовић, Весна
а) Мишљење - Ученици основних школа -
Приручници

COBISS.SR-ID 143871244

Sadržaj

1. Uvod	7
Šta je <i>Filozofija s decom</i> i kako je ona nastala	7
Program <i>Filozofija s decom</i> danas	8
Iskustva u Srbiji	8
Kome je namenjen ovaj priručnik	9
2. Metod rada	11
Metod rada i opis istraživanja	11
Struktura filozofskog istraživanja	11
Kako varirati strukturu	14
3. Facilitator u istraživanju	16
Uloga facilitatora u istraživanju	16
Pitanja koja pomažu facilitatoru	18
4. Filozofska pitanja	21
Primeri vežbi na temu <i>Filozofsko pitanje</i>	22
5. Rezultati koji se mogu očekivati	25
Kakvi se rezultati mogu očekivati	25
Rezultati nekih studija o primeni programa filozofskog istraživanja	26
6. Evaluacija filozofskog istraživanja	27
Za koga je još evaluacija važno pitanje	27
Evaluacioni listovi	28
7. Mogući problemi i sugestije za njihovo rešavanje	33
Mogući problemi sa učenicima	33
Mogući problemi s kolegama	35
Mogući problemi s roditeljima	35
8. Priče i planovi za diskusiju	37
Kako odabrati priče za filozofsko istraživanje	37
Priče	39
1. Deca s planete Balti (Radmila Branković-Sutton)	39
2. Gde su vremena koja još nisu bila? (Radmila Branković-Sutton)	41
3. Knjiga (Vesna Gošović)	43
4. Orfej i Euridika (Radmila Gošović)	46
5. Dve sestre. Moderna bajka (Radmila Branković-Sutton)	49

6. Gde stanuju misli (Radmila Branković-Sutton)	51
7. Na belom konju (Radmila Gošović)	53
8. Ranac prepun znanja (Radmila Gošović)	56
9. Anin prsten (Radmila Branković-Sutton)	58
10. Umetnik (Vesna Gošović)	60
9. Katalog igara	62
1. Veze	63
2. Šašavi odgovori	64
3. Kofer	64
4. Pričam ti priču	65
5. Telefon	65
6. Veliko – malo	66
7. Mačka moje učiteljice	66
8. Azbučno putovanje	66
9. Nasumice izabrane reči	67
10. Zato što...!	67
11. Magični mikrofon	68
12. Voćna salata	68
13. Uglomer	69
14. Ustani – sedi	69
15. Napravite reč svojim telom	69
16. Hodaj kao...	70
17. Crtanje zatvorenih očiju	70
18. Portret	70
19. Zajedničko umetničko delo	70
20. Ime	70
21. Šta bi bilo kad bi bilo...	71
Pogovor: Filozofija i deca	72
Literatura	76
Indeks	77
O autorkama	78

Pogovor: Filozofija i deca

Dve reči. Obe problematične, obe imaju nesigurnu denotaciju, obe su neizvesne u pogledu polja i granica u kojima važe. Uprkos tome, kada se „filozofija“ i „deca“ vezuju u jednoj filozofsko-pedagoškoj mitologiji, obično se kazuje kako su deca najbolji filozofi. Ona postavljaju pitanja, njihove oči su otvorene za probleme, ona su kadra da se začude, ona su uvek spremna da uoče tajnu sveta i hrabra u nameri da se zapute putem njenog otkrivanja. Posle odrastu, oči im postanu mutne i polusklopljene, sve im bude jednom za svagda jasno, svi odgovori su pronađeni jer su im ih saopštili, a svaki trag ispitivačkog mišljenja utrnut je u ophrvanosti neposrednim brigama i zadacima.

Sve i da je ova slika, kao svaka poslovična izreka, preterana i prenačelna, ona ipak jeste neki znak. I kada je reč o deci, i kada je reč o filozofiji. Deca su viđena kao autentični medijum filozofiranja, jer je filozofiranje viđeno kao neprestano ispitivanje, kao neutaživa volja za problematizacijom i tematizacijom, kao smelost da se otvore pitanja tamo gde drugi, „odrasli“, ne vide problem i žive u zaslepljenoj samorazumljivosti, u podrazumevanju stvari. U tom smislu, deca su zaista „kao stvorena“ za filozofiju. Ali da li je i filozofija za decu?

Jedno su „dečja usta“, drugo „prava“ filozofija; jedno vratolomni i glavolomni skandal simpatičnih infanata, drugo ozbiljna težačka mudrost koja se sistematski naukuje po školama. Vraga. Odnosno, ta razlika koja nesumnjivo postoji, nasuprot samorazumevanju onih koji je obično iznose, ide u prilog prvog. Dobrobit filozofije i „njene stvari“, ispostavilo se, možda i više nego od upućenosti u njena doktrinarna Znanja, zavisi od njene veze s tim momentom naiviteta, detinjastosti, od odvažnosti za šok otvorenosti i priznanje bankrota naših shematizacija sveta, priznanje upravo kardinalnog neznanja pred onim najdubljim tajnama, za koje obično ostajemo slepi. Kao što, u tom smislu, i za dobrobit same dece ovakvo praktikovanje filozofije jamačno nije posve beznačajno.

I kad pogledamo iznova, ovako okrenuvši stvari, čini se da nema ničeg normalnijeg od saveza dece i filozofije. Tako je nekako, rekonstruišemo, od te koalicije i krenula priča sa Filozofijom s decom. To je ne samo jedna među mnogim drugim filozofskim koncepcijama i aplikacijama nego sad već čitav pokret, koji, evo već više od tri decenije, vida rane koje je akademska filozofija sama sebi zadala i aktivnost filozofiranja pokušava da vrati u život, pre svega, kroz obrazovnu aktivnost. Američki univerzitetski profesor Metju Lipman, njen rodonačelnik, bio je dovoljno smeo da kaže ono što je ionako svima bilo očigledno i da, preko toga, izvuče još i sve konsekvence koje iz toga slede. Primetio je, naime, da njegovim i drugim studentima sve znaju i – ništa ne razumeju. Može i ovako: studenti sve razumeju i – ni oko čega se ne pitaju. Što, povratno, dovodi opet u pitanje i samo razumevanje...

U svakom slučaju, iz tog nalaza množe se neprijatna pitanja po one koji ozbiljno shvataju svoje pozvanje. Da li je tako bila zamišljena delatnost filozofiranja? Da li je školovanje u filozofiji imalo da pripravi polaznike da postanu poznavaoци istorije čudnih

biografija i još čudnijih domišljanja jednom za svagda kanonizovanih velikana filozofske misli? Saobraćajci u unapred definisanim žargonima filozofske obrazovanosti? Tehničari različitih pogona diskurzivnih formacija? Ako je još išta preteklo od sećanja na ona herojska vremena filozofije, za koja je Sokrat, srećom, pretekao kao još uvek neprolazni model, onda bi odgovor morao da bude: ne.

A ako je tako, onda je negde u međuvremenu načinjena ozbiljna greška. Uz malo dobre volje i ne samo intelektualne i profesionalne hrabrosti, nju nije bilo teško locirati. Ona mora biti da je počinjena mnogo pre početka obuke za profesionalno bavljenje filozofijom na fakultetu. Čak i mnogo pre nego što se u pojedinim zemljama u srednjoj školi dospeva do ovakve ili onakve redovne nastave filozofije. Jer situacija je ista, bilo da se upoznavanje mladih sa praksom filozofiranja odigrava tek na specijalizovanim fakultetima a da prethodno nema nikakvog takvog obrazovanja u školskom programu, kao u Lipmanovoj otadžbini, bilo da se, kao kod nas, ona odjednom pojavi u završnim razredima, kada, ako je sreće, stigne tek da izazove iznenađenje. U oba slučaja, dugotrajan i najčešće neizvodljiv zadatak sastoji se u nastojanju da se poruše učinci dotadašnjeg tehnički i društveno funkcionalizovanog nefilozofskog školovanja, da se destabilizuju njegovi „rezultati“ i eventualno ukaže na neophodnost istraživanja koja ne bi nekritički prihvatala i usvajala sva ona različita učenja koja pod alibijem „naučnosti“ svoje zakone razumevaju kao novo Sveto pismo.

Pošto se tako greh modernog obrazovanja prema onome što je u njena najslavnija vremena važilo za filozofiju pokazao kao zaista istočni, Lipman kreće da radi sa sasvim malom decom, onom koju još nije stigao da korumpira obrazovni inženjering. Njega potom slede i mnogi drugi plemeniti podvižnici traganja za izgubljenim izvorom filozofske zapitanosti. I, gle čuda, pokazalo se da nikada nije prerano za filozofiranje. Sa pet ili šest godina dete se može čuditi nad poreklom sveta, nad misterijama razumevanja konačnosti i beskonačnosti prostora i vremena, pa i Boga, kao što već u desetoj godini može postaviti mnoga „ozbiljna“ pitanja etičke i socijalne naravi. I to na neposredniji, direktniji, manje kamufliran način nego u oficijelnoj filozofskoj predaji, a da se istovremeno ništa ne izgubi od dalekosežnosti.

Kad se naknadno bolje pogleda, ni za to postignuće ne bi se moglo reći da je neočekivano. Budući da je reč o spremnosti ili nespremnosti za istraživanje, o kadrosti za argumentaciju ili tek za svađu, o vaspitanosti za detektovanje i postavljanje pitanja ili o njenom manjku, ne samo da nikada nije dovoljno rano da se počne već važi načelo: što pre, to bolje. Jer tu, na izvorištu zapitanosti, pojmovi još nisu opojmljeni, nisu sapeti stegom doktrine i navike, tu još nisu povredili ono na šta smeraju, ono što bi da zahvate i označe, tu još ili tek mogu da se kroje, tešu, odbacuju, prebacuju, premeštaju, izmeštaju, tu još ne moraju da ostanu okamenjeni posmrtni belezi istorije problema, tu se tek ustanovljuju i, što je mnogo važnije i značajnije čak i kad prvo nije tačno, propituju pojmovi. I ne samo pojmovi. Slike, asocijacije, metofore, tela, čuvstva, sve ono što je disciplinarna filozofska ortodoksija prognala iz svog vidokruga, a što danas, pokušavajući da se iskupi, nastoji da uključi u svoje „mišljenje“.

Rezultati takvog pristupa, kad god se on nije pretvorio u manir i stilizovao u apsolutno ispravan put, u toj su meri bili začuđujući da i danas mnogi s rezervom gledaju na njih. Stvar je u pogledu. Ti rezultati svakako nisu oni na koje pomišljamo predstavljajući ih sebi kao da su izneti u nečitljivim filozofskim knjigama, toliko golemim da se mogu koristiti i kao hladno oružje, nisu oni o kojima će esnafska zajednica raspravljati na kongresima narednih godina. To su više oni neočekivani rezultati koje postiže zajednica učenika, najčešće mimo školskog programa ili uprkos njemu, oni jednokratni, neponovljivi uvidi koji ostaju za čitav život, ono otvaranje prostora za domišljanje koje više neće moći tako

lako da se prekine i suspenduje bilo kojim dekretom, ono obrazovanje koje doslovno obrazuje ne decu, nego ljude za ono za šta bi svako obrazovanje trebalo da obrazuje: za onu samostalnost koja se tiče umovanja, za rasuđivanje koje neće pristati na nalog bilo kog drugog autoriteta do vlastitog uma, za onaj otpor svakoj aktuelnoj i budućoj manipulaciji i zavodačenju, za vrednovanje i za odgovornost, za mogućnost identifikovanja, jednačenja raznorodnog, ali i za razlikovanja, diferenciranja istorodnog, za sve ono, ukratko, po čemu nismo zombiji.

Veština koju takav pristup zahteva od „pedagoga“ utoliko je teža, neuporedivo teža od one da misionarski širi istinu o koristi i značaju svog „predmeta“. Opreznost i obzirnost sada postaju glavne reči nastavničke prakse. Ništa rukovođenje, ništa dirigovanje. Samo ravnopravna briga za proceduru dijaloga, za slušanje, za razabiranje, za odlučivanje, za prosuđivanje. Samo pomoć u iskazivanju, formulisanju, u redosledu, samo otvaranje mogućnosti. Pedagog postaje dobar „stimulator“, stimulator svojih šticećenika, a ne zbornik odgovora na sva pitanja, ne enciklopedija nepotrebnih informacija, ne izvođač unapred programiranih nota. I upravo stoga i tek stoga što nema gotove odgovore – ovakva praksa postaje odgovorna.

Deci se, videćete, daju stimulasi, jer decu valja pre svega stimulisati za ili na takvu misaonu aktivnost čiji bi protagonisti i svedoci, a ne puki pasivni i nevoljki recipijenti, sami mogli da budu. Ukoliko je tako nešto pred njima, deca se puštaju, deca se otpuštaju... Ali „seansa“ Filozofije s decom, ipak, spada u ono što se, da bi se potpuno razumelo, treba videti i iskušati, makar jednom probati. Čisto da bi se stekla ideja, reći ćemo da načelno važi da se prvo brižljivo izabere, a potom ponudi deci jedna, recimo, priča, samo priča, bez ikakvog komentara i naravoučenja. Ili to ne mora biti ni priča, već, a to je ponekad čak i bolje, neka umetnička slika ili fotografija, neka muzička tvorevina ili njena deonica. Zaista, šta smo sve mislili, a nikada nismo rekli, i nismo imali kome da kažemo, nismo znali kako da kažemo, niti da li to uopšte treba ili sme da se kaže, kada smo prvi put, a i to prekasno, slušali Džona Kejdža, ili prvi put videli Gojine slike, ili u tišini plakali zbog Devojčice sa šibicama. A šta smo sve mogli reći... O tim i o još mnogim, neprojenim i po sebi vrednim delima i u isti mah podsticajnim predlošcima.

Srećom, ima i onih koji se staraju o tome da tih provokatora našeg budnog bića bude sve više i da oni dospeju makar do neke dece. Kod nas, doduše, retko i sporadično. Svejedno, i za to malo imamo da zahvalimo upravo ovim časnim pregaocima čija se knjiga nalazi pred nama. Dve pionirke i jedine licencirane trudbenice u poslanstvu Filozofije s decom u Srbiji, dve vredne Radmile, Satn i Gošović, sa ekipom predavača u osnovnim i srednjim školama koju uspeju da obrazuju, već dugi niz godina pokušavaju manje da implementiraju svoje višedecenijsko iskustvo iz inostranstva, a više da kreativno obrade onaj potencijal koji se u njemu nalazi, da omoguće filozofiji da putem ovog otvorenog „metoda“ progovori na srpskom, kao i da srpska deca profilozofiraju na maternjem jeziku, u maternjoj melodiji, u onom kodu kojim obiluje i ona utrnuta ili zaboravljena domaća tradicija.

I ovaj njihov priručnik, kao i njihova neodoljiva usmena delatnost u različitim učionicama i učilištima, jeste jedna ponuda, jedan dar, jedan putokaz, jedan nenametljivo sugerisan, iskustvom podržan i dobronamerno predložen način na koji se obrazuje ne toliko za filozofiju, mada i to, koliko u filozofiji. To je prva i, dakle, jedina knjiga te vrste kod nas, ali i da nije, bila bi jednako dragocena. Najdragocenije knjige prepoznaju se po tome što nam pružaju beskrajno vrednu mogućnost, koja bi nam inače, da njih nije, bila nepovratno uskraćena. Akademska filozofija bi i bez priručnika Filozofija s decom, nesumnjivo, uspela da preživi, kao što će, ukoliko se odluči da preživljava mimo njega, ne obazirući se na njega, sada to učiniti samo na vlastitu štetu. Ali uopšte nije u tome stvar,

u preživljavanju. Stvar je u spremnosti da se iskoristi prilika za delatno formativno praktikovanje filozofije, koja se bez ovakvog pristupa obrazovanju nepovratno ispušta.

Utoliko je sadržaj smešten između ovih korica, nije preterano reći, usamljen žižak preteklog mišljenja u vremenima koja mu nisu naklonjena. I protiv njih, on baštini plemenitu veru u smisao temeljne a nezatvorene obuke u toj naizgled uzaludnoj raboti propitivanja. On bi da inicira, ali bez ekskluzivističkog misticizma. On bi da uvede decu, pa i dovoljno neodrasle odrasle, u ono možda najvažnije, u svet nezavršenih slika, uvek iznova slomljenih, prelomljenih i satvorenih slika, koje više nikada ne bi terorisale svojom univerzalističkom pretenzijom na važenje, a da se stoga ne bi odustalo i od svakog zajedničkog istraživačkog preduzeća. On je brana i uzimanju stvari zdravo za gotovo, kao i prihvatanju određenih znanja kao konačnih istina. On je protivotrov svakovrsnom zatvaranju očiju, kao i, u daljoj potenciji, svakom konvencionalnom, konfekcijskom, stereotipnom postojanju sa unapred definisanim protokolima.

Pokušajte da se setite još neke knjige koja ima takav vaspitni i emancipativni potencijal istovremeno. Ona je zaista obećanje mogućnosti neprekidnog asociiranja nepovezanog i disociranja prebrzo integrisanog, koje će, naravno, biti i naporno, i preporno, i radosno, koje će omogućiti i pronalaženja i zagublivanja, koje će i opčinjavati i raščinjavati. Odati se tome nije uvek ni lako ni prijatno, ali, na kraju krajeva, šta bi drugo do jedno takvo slobodno traganje i bio život – ukoliko je vredan da se živi.

Predrag Krstić